

**Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Навчально-науковий юридичний інститут**

Кафедра правоохоронної діяльності

Сворак С. Д.

**ПРАВООХОРОННА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ: ТЕОРЕТИКО-
ПРАВОВІ ПІДХОДИ**

**Методичні вказівки для підготовки до семінарських занять
здобувачам вищої освіти денної форми навчання
спеціальності 262 Правоохоронна діяльність**

**Івано-Франківськ
2024**

Сворак С. Д. Методичні вказівки для підготовки до семінарських занять здобувачам вищої освіти денної форми навчання спеціальності 262 Правоохоронна діяльність Навчально-наукового юридичного інституту з навчальної дисципліни «Правоохоронна функція держави: теоретико-правові підходи».

Схвалено на засіданні кафедри правоохоронної діяльності Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Протокол № 1 від 20 вересня 2024р.

Затверджено на засіданні науково-методичної ради протокол № від

Рецензенти:

завідувач кафедри правоохоронної діяльності Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника доктор юридичних наук, професор **Ігор Богданович Медицький**

Методичні вказівки з навчальної дисципліни «Правоохоронна функція держави: теоретико-правові підходи» містять плани семінарських занять та короткий виклад матеріалу до кожної теми; схематичні, теоретико-аналітичні та практичні завдання; тематику рефератів; перелік необхідної для вивчення літератури. Розраховані на здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності 262 Правоохоронна діяльність.

ВСТУП

«Правоохоронна функція держави: теоретико-правові підходи» - теоретична та базова навчальна дисципліна, що має на меті оволодіння здобувачами вищої освіти системою сучасних теоретичних знань про загальні правові явища та державні інститути, розуміння функцій держави, форм та суб'єктів реалізації цих функцій, правових основ правоохоронної діяльності, дотримання основних принципів реалізації правоохоронної функції держави. Вона закладає основу для розуміння права як соціального регулятора та держави як основного інституту управління суспільством.

Навчальна дисципліна покликана сприяти засвоєнню студентами комплексу знань щодо доктринальних підходів до визначення поняття «правоохоронна функція держави», що становить комплексний пріоритетний напрямок державної політики, цілісного уявлення про правоохоронну діяльність держави, її значення та роль у забезпеченні правопорядку.

Здобувачі повинні, насамперед, бути глибоко обізнані з основними принципами, закономірностями і механізмами, що визначають функціонування держави і права, оволодіти понятійним апаратом та науковими категоріями, що становлять підґрунтя для правотворчої та правозастосовчої діяльності, а також розвинути правову культуру і свідомість правоохоронців.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є загальні закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави і права, вивчення сутності, завдань і основних аспектів правоохоронної діяльності, її місця в структурі державної влади, детальний аналіз правоохоронної функції держави як однієї з основних пріоритетних напрямків державної політики.

Вивчення загальних закономірностей виникнення, функціонування та розвитку державно-правової дійсності, які є предметом дослідження даної дисципліни, допомагає вирішувати правові проблеми, пояснює, як закони впливають на суспільство і як їх реформувати для досягнення справедливості й ефективності. Навчальна дисципліна «Правоохоронна функція держави: теоретико-правові підходи» є базою для розуміння формування законодавства, напрямків діяльності правоохоронних органів і розробки політики ефективної діяльності держави у сфері захисту основ конституційного ладу, у тому числі прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, законності та правопорядку.

Відповідно питання опанування дисципліни є необхідною складовою якісної підготовки фахівців в галузі цивільної безпеки.

Підготовка до семінарських занять передбачає вивчення також і тих питань або окремих їх аспектів, які не охоплюються лекційним курсом, проте виносяться для обговорення на семінарських заняттях. Тому студенти повинні самостійно вивчити ці питання і підготувати на них відповіді, враховуючи методичні вказівки та рекомендації, що містяться в даному навчально-методичному виданні. Все це сприятиме активізації самостійної роботи студентів.

Причому, ефект останньої покликане посилити написання рефератів, тематика яких подається до кожної теми. Реферати виконуються студентами на основі аналізу наукової та навчальної юридичної, соціологічної, політологічної, філософської та іншої необхідної літератури, належним чином (відповідно до вимог, що ставляться до їх написання) оформляються, захищаються на присвяченому вказаній темі

семінарському занятті шляхом викладу основних його положень і здаються викладачеві.

Необхідно відмітити, що окрім розгляду питань теми та написання рефератів, передбачається обов'язкове вивчення ключових понять теми, дефініції яких студенти повинні знати напам'ять, а також виконання схематичних, теоретико-аналітичних та практичних завдань. Причому, вказані завдання повинні бути відображені в письмовій формі, а їх невиконання може бути оцінене незадовільною оцінкою.

Виступаючи на семінарі, студент повинен чітко і лаконічно висловлювати свої думки, не відхиляючись від обговорюваної теми, вміти об'єктивно аналізувати, критично мислити, визначати причинно-наслідкові зв'язки, давати правову оцінку, робити власні висновки. При цьому можна користуватись своїм конспектом, але не зачитувати його замість свого усного виступу. Спірні і дискусійні питання вирішуються під керівництвом викладача в процесі детального аналізу та обговорення на семінарському занятті.

Основними джерелами вивчення курсу «Правоохоронна функція держави: теоретико-правові підходи» для здобувачів вищої освіти денної форми навчання спеціальності 262 Правоохоронна діяльність є:

1. Скакун О. Ф. Теорія права і держави. 4-те видання, стереотипне. Підручник. Київ : Алерта, 2021. 528 с.
2. Загальна теорія права. Академічний курс: підручник. За ред. С.В. Бобровник. К.: Юрінком Інтер, 2021. 576 с.
3. Теорія держави і права : навч. посібник / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвєєва, Я. О. Тицька та ін. Одеса, 2021. 193 с.
4. Крестовська Н.М., Матвєєва Л.Г. Теорія права і держави. Підручник, практикум, тести. К.: Юрінком Інтер, 2022. 584 с.
5. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. С. 66-102.
6. Тополевський Р. Б. Теорія держави і права : навч. посібник / Р. Б. Тополевський, Н. В. Федіна. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
7. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права: Підручник. К.: Кондор-Видавництво, 2016. 716 с.
8. Машков А. Д. Теорія держави і права: Підручник. Київ: ВД Дакор, 2016. 492 с.
9. Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права: Підручник. Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини "Україна". Київ: Ун-т "Україна", 2014. 560 с.
10. Теорія держави і права: Підручник / За ред. О. В. Петришина; Нац. ун-т «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Х.: Право, 2015. 368 с.
11. Лисенков С.Л. Теорія держави і права: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 2015. 447 с.
12. Шестопалова Л. Теорія права та держави: навч. посіб. Київ: Паливода А. В., 2012. 256 с.
13. Теорія держави і права: Навч. посіб. / С. К. Бостан та ін. К.: Академія, 2013. 346 с.
14. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. Ю.А. Ведерніков. – 3-є вид. перероб. і допов. – Дніпро : ДДУВС; Ліра ЛТД. 2016. 480 с.

ТЕМА 1. ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ДЕРЖАВИ

2 год.

Тема присвячена вивченню питань виникнення та походження держави, визначенню поняття та сутності держави. Метою її є поглибити знання здобувачів вищої освіти про різні теорії виникнення держави, дослідити основні та факультативні ознаки держави, а також розглянути її роль у сучасному суспільстві.

Держава — це складний і багатогранний феномен, який впливає на всі аспекти суспільного життя: від законодавства і правосуддя до економічного розвитку та міжнародних відносин. Але чому і як виникла держава? Відповісти на це питання намагалися багато філософів, науковців та мислителів. Тому доцільно звернути увагу на особливості походження держави у різних народів світу і обставини, які на це вплинули. Перш за все, треба відмежувати європейський та азіатський шляхи виникнення держави. Важливо також чітко встановити ключові фактори, які визначили саме існування держави як соціального феномену, її сутність та підтримують необхідність її існування аж до сьогодні. Студентам слід зауважити, що держава, займаючи особливе місце у суспільстві, має характерні ознаки, що відрізняють її від інших політичних інститутів влади. Для кращого розуміння поняття держави необхідно детально розглянути владу як загальносоціологічну категорію, поняття, ознаки та різновиди влади, специфічні риси державної влади, питання легітимності і легальності державної влади, поняття публічної політичної влади.

Питання для обговорення:

1. Загальні закономірності та шляхи виникнення держави.

2. Теорії (концепції) виникнення держави.

2.1. Теологічна та патріархальна концепції виникнення держави.

2.2. Договірна теорія та теорія насильства виникнення держави.

2.3. Соціально-економічна (історико-матеріалістична) теорія виникнення держави.

2.4. Інші концепції виникнення держави.

3. Поняття держави.

3.1. Поняття та ознаки держави.

3.2. Теорія «трьох елементів держави». Субстанційний, територіальний та інституційний елементи держави.

3.3. Державна влада як ознака держави, її легітимність та легальність.

4. Соціальна сутність та призначення держави.

4.1. Соціальна сутність та призначення держави.

4.2. Класові та загальносоціальні моменти в соціальній сутності держави.

5. Типологія держави: поняття, критерії, підходи.

5.1. Поняття та критерії типології держав.

5.2. Сучасні підходи до історичної типології держав.

5.2.1. Формаційний підхід до історичної типології держав.

5.2.2. Цивілізаційний підхід до історичної типології держав.

Ключові поняття: рід, держава, державна влада, державний суверенітет,

соціальна сутність держави, типологія держави, тип держави, концепції виникнення держави

Схематичне завдання:

1. Складіть порівняльну таблицю основних положень теорії насильства, договірної та соціально-економічної теорій виникнення держави.
2. Випишіть спільні та відмінні риси європейського та азіатського шляхів виникнення держави
3. Схематично покажіть співвідношення між поняттями „соціальна влада” і „державна влада”.
4. Складіть графічну схему типології держави.

Теоретико-аналітичне завдання:

1. Чим, на ваш погляд, зумовлена різноманітність концепцій походження держави?
2. Випишіть в зошит з літературних джерел та проаналізуйте 5-7 різних визначень поняття держави.
3. Визначте та проаналізуйте специфічні риси державної влади.
4. Визначте особливості та різновиди суверенітету держави. Чим відрізняються вони один від одного?
5. Проаналізуйте Конституцію України та випишіть з неї статті, в яких закріплюються різновиди суверенітету.
6. Випишіть основні положення, переваги та недоліки формаційного та цивілізаційного підходів.

Реферати:

1. Особливості походження держави в різних країнах світу.
2. Марксистська теорія виникнення держави.
3. Договірна теорія виникнення держави
4. Державний суверенітет: поняття, структура, види.
5. Легітимність та легальність державної влади.
6. Публічна політична влада в сучасному світі: проблеми модернізації.

Література

1. Скакун О. Ф. Теорія права і держави. 4-те видання, стереотипне. Підручник. Київ : Алерта, 2021. 528 с.
2. Теорія держави і права : навч. посібник / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвєєва, Я. О. Тицька та ін. Одеса, 2021. 193 с.
3. Загальна теорія права: підручник/ за ред. О.В. Петришина. Харків : Право, 2020. С.27-41, 57-79.
4. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. С. 66-102.
5. Тополевський Р. Б. Теорія держави і права : навч. посібник / Р. Б. Тополевський, Н. В. Федіна. - Львів : ЛьвДУВС, 2020. - 268 с.
6. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права: Підручник. К.: Кондор-Видавництво, 2016. 716 с.

7. Машков А. Д. Теорія держави і права: Підручник. Київ: ВД Дакор, 2016. 492 с.
8. Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права: Підручник. Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини "Україна". Київ: Ун-т "Україна", 2014. 560 с.
9. Шестопалова Л. Теорія права та держави: навч. посіб. Київ: Паливода А. В., 2012. 256 с.
10. Теорія держави і права: Навч. посіб. / С. К. Бостан та ін. К.: Академія, 2013. 346 с.
11. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. Ю.А. Ведерніков. – 3-є вид. перероб. і допов. – Дніпро : ДДУВС; Ліра ЛТД. 2016. 480 с.
12. Бережанський Г. І. Співвідношення легітимності та легальності державної влади: теоретико-правовий аспект. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2015. № 7. С. 36-42.
13. Важна К. А. Поняття та характеристика держави як суб'єкта міжнародного публічного права Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. 2019. Вип. 3. С. 132-142.
14. Герилів Д. Ю. Типологія держави: теоретико-правове дослідження: моногр. Львів: ПАІС, 2016. 191 с.
15. Клімова Г. П. Концептуальні підходи до аналізу поняття "Держава" Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого" . Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. № 2. С. 161-169.
16. Ковтун В. І. Гарантії державного суверенітету України: конституційні аспекти: моногр. Харків: Фактор, 2014. 214 с.
17. Лоцихін О. М. Територія сучасної держави: поняття та функції (частина перша) Публічне право. 2016. № 2. С. 254-261.
18. Мороз С. П. Онтологічна основа поняття держави. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2015. Вип. 6. С. 28-37.
19. Пашуля Г. Я. Глобалізація як явище, що впливає на формування нового типу держави. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. Вип. 2. С. 22-31.
20. Пікуля Т. О. Типологізація держав світу: методологія та класифікація. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2015. Вип. 1. С. 213-221.
21. Сіренко В. Ф. Декілька зауважень до питання про існування держави. Право України. 2014. № 1. С. 224-231.
22. Телятник Л. Логіко-методологічне тлумачення ознак загального поняття держави. Право України. 2002. № 9. С. 14-18.
23. Харченко С. Основні методологічні підходи до типології соціальних держав. Гілея. 2013. № 78. С. 382-386.
24. Хаустова М. Глобалізація і її вплив на сутність та соціальне призначення держави. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 4 (75). С. 30-41.
25. Шай Р. Я. Питання типології держави і права з позиції формаційного підходу. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2015. № 813. С. 175-180.
26. Шемшученко Ю. С. Правове забезпечення державного суверенітету України:

моногр. Київ: Юридична думка, 2011. 298 с.

- 27.Правова доктрина України: у 5-ти т. / редкол.: В. Я. Тацій [та ін.]. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / [О. В. Петришин та ін.]; за заг. ред. О. В. Петришина. 2013. 975 с.
- 28.Словник юридичних термінів і понять: навч. посіб. / [В. Г. Гончаренко та ін.]; за ред. В. Г. Гончаренка та З. В. Ромовської. Київ: Юстініан, 2013. 597 с.

ТЕМА 2. ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ, ФОРМА, МЕХАНІЗМ ТА АПАРАТ ДЕРЖАВИ

4 год.

Тема присвячена з'ясуванню суті категорії форми держави, що характеризує державну владу, визначення факторів, які впливають на форму держави та її елементи, характеристику основних параметрів державної влади, які визначають державне правління, державний устрій і державний режим, розкриттю поняття та змісту функцій держави, оскільки вони відображають її соціальну сутність.

Дана тема також передбачає загальний аналіз внутрішніх і зовнішніх функцій держави в економічній, політичній, гуманітарній сферах. Слід зазначити, що найпоширеніший критерій класифікації функцій держави – це їх поділ на внутрішні і зовнішні. Ці знання забезпечать студентів комплексним розумінням того, як функціонує держава, які завдання вона виконує, яким чином структурована її влада та як діють її органи. Це сприятиме кращому усвідомленню механізмів державного управління, аналізу державних форм правління та їх впливу на життя суспільства, а також оцінці ефективності державних органів. В процесі проведення семінарського заняття повинен бути розглянутий механізм реалізації функцій держави, зокрема, правові і організаційні форми та методи здійснення функцій держави. Особливого значення в сучасний період набуває правоохоронна функція держави як одна з основних пріоритетних напрямків державної політики.

Завданням є навчитися розрізняти форму правління (монархія, республіка), форму державного устрою (унітарна, федерація, конфедерація) та політичний режим (демократичний, авторитарний, тоталітарний). Важливо зрозуміти, як ці елементи впливають на ефективність управління та відносини між владою і громадянами. Форма держави - це ключове поняття, яке визначає, як організована держава, хто і як у ній здійснює владу, як територіально вона побудована та які механізми використовуються для управління суспільством.

Вивчаючи дану тему, здобувачі вищої освіти повинні чітко розмежувати поняття «механізму» і «апарату держави», визначити їх структуру, проаналізувати зміст понять «державна організація», «державне підприємство», «державна установа», «державний орган», «державний службовець». Правильне розуміння цих понять дасть можливість розкрити співвідношення механізму і апарату держави.

Питання для обговорення:

I заняття

1. Поняття та елементи форми держави.

2. Форма державного правління.

2.1. Поняття, ознаки та види монархій (історичних і сучасних).

2.2. Поняття, ознаки та види республік (історичних і сучасних).

3. Форма державного устрою.

3.1. Класифікація сучасних форм державного устрою та його історичних різновидів.

3.2. Унітарна держава, федерація та конфедерація: поняття, ознаки і види.

4. Поняття та види державного режиму.

5. Поняття, структура механізму держави та характеристика апарату держави.

6. Орган держави: поняття, ознаки, види.

II заняття

1. Поняття та зміст функцій держави.

1.1. Поняття функції держави.

1.2. Взаємозв'язок між сутністю держави і її функціями.

2. Види функцій держави.

2.1. Класифікація функцій держави.

2.2. Внутрішні функції держави.

2.3. Зовнішні функції держави.

3. Форми та методи здійснення функцій держави.

3.1. Поняття форм здійснення функцій держави.

3.2. Правові та організаційні форми здійснення функцій держави.

3.3. Методи здійснення функцій держави.

4. Поняття та сутність правоохоронної функції держави.

4.1. Поняття та ознаки правоохоронної функції держави як основи правоохоронної діяльності.

4.2. Суб'єкти реалізації правоохоронної функції держави.

4.3. Принципи та методи правоохоронної функції держави.

Ключові поняття: форма держави, форма державного правління, форма державного устрою, державний режим, монархія, необмежена (абсолютна) монархія, обмежена (конституційна) монархія, дуалістична монархія, парламентська монархія, республіка, президентська республіка, парламентська республіка, змішана республіка, унітарна держава, федерація, конфедерація, демократичний режим, тоталітарний режим, авторитарний режим, механізм держави, апарат держави, орган держави, функції держави, внутрішні функції держави, зовнішні функції держави, форми здійснення функцій держави, методи здійснення функцій держави, правоохоронна функція держави, суб'єкти реалізації правоохоронної функції держави.

Схематичне завдання:

1. Складіть порівняльні таблиці:

- а) ознак абсолютної і конституційної монархій;
- б) ознак дуалістичної і парламентської монархій;
- в) ознак президентської і парламентської республік;
- г) ознак унітарної і федеративної держав;
- д) ознак тоталітарного та авторитарного режимів.

2. Покажіть у вигляді схеми співвідношення механізму і апарату держави.
3. Накресліть графічну схему класифікації державних органів.
4. Накресліть розширену графічну схему класифікації функцій держави.
5. Накресліть розширену схему форм здійснення функцій держави.
6. Накресліть розширену схему суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави.

Теоретико-аналітичне завдання:

1. Проаналізуйте за Конституцією України форму Української держави.
2. Проаналізуйте основні ознаки конфедерації та визначте їх відмінності від військово-політичних, економічних та інших союзів.
3. Проаналізуйте схожі і відмінні риси таких складових механізму держави як «державний орган», «державна установа», «державне підприємство».
4. Проаналізуйте, які зміни відбулися в державному апараті України з моменту проголошення її незалежності.
5. Розкрийте значення принципу поділу державної влади та обґрунтуйте його роль у функціонуванні державного апарату Української держави.
6. Визначте основні відмінності державного органу і органу місцевого самоврядування.
7. Порівняйте зміст і форми здійснення економічної та політичної функцій стародавніх держав і в сучасному світі.
8. Проаналізуйте підходи щодо визначення поняття правоохоронної функції держави.

Реферати:

1. Форма держави у філософських поглядах Аристотеля, Платона, Цицерона, Монтеск'є.
2. Нетипові форми державного правління сучасності.
3. Сучасні форми державного устрою.
4. Проблеми становлення демократичного режиму в сучасному світі.
5. Взаємодія місцевих державних органів з органами місцевого самоврядування.
6. Принцип поділу влади в сучасній українській практиці.
7. Функції сучасної держави.
8. Особливості соціальної функції держави в Україні.
9. Форми та методи здійснення функцій держави.
10. Глобальні проблеми людства і функції сучасної держави.
11. Правоохоронна функція та правоохоронна діяльність як складові правової держави.
12. Патрульна поліція як суб'єкт реалізації правоохоронної функції держави.
13. Особливості реалізації правоохоронної функції держави в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні.

Література

1. Скакун О. Ф. Теорія права і держави. 4-те видання, стереотипне. Підручник. Київ : Алерта, 2021. 528 с.

2. Теорія держави і права : навч. посібник / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвєєва, Я. О. Тицька та ін. Одеса, 2021. 193 с.
3. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. С. 66-102.
4. Тополевський Р. Б. Теорія держави і права : навч. посібник / Р. Б. Тополевський, Н. В. Федіна. - Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
5. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права: Підручник. К.: Кондор-Видавництво, 2016. 716 с.
6. Машков А. Д. Теорія держави і права: Підручник. Київ: ВД Дакор, 2016. 492 с.
7. Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права: Підручник. Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини "Україна". Київ: Ун-т "Україна", 2014. 560 с.
8. Шестопалова Л. Теорія права та держави: навч. посіб. Київ: Паливода А. В., 2012. 256 с.
9. Теорія держави і права: Навч. посіб. / С. К. Бостан та ін. К.: Академія, 2013. 346 с.
10. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. Ю.А. Ведерніков. – 3-є вид. перероб. і допов. – Дніпро : ДДУВС; Ліра ЛТД. 2016. 480 с.
11. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: О. В. Петришин (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 3: Загальна теорія права. 952 с.
12. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ “Вид-во “Юридична думка”, 2007. 992 с.
13. Камінська Н. В. Словник міжнародно-правових термінів. Київ: КУТЕП, 2013. 150 с.
14. Мала енциклопедія теорії держави і права. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2010. 368 с.
15. Правова доктрина України: у 5-ти т. / редкол.: В. Я. Тацій [та ін.]. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / [О. В. Петришин та ін.]; за заг. ред. О. В. Петришина. 2013. 975 с.
16. Бариська Я. О., Болдіжар С. О., Лемак В.В. Вплив глобалізації на форму правління сучасної держави: до питання коригування обсягу поняття. Публічне право. 2013. № 4. С. 188-195.
17. Бондарева К. Трансформації права та його інститутів у тоталітарних політичних режимах. Юридична Україна. 2012. № 10. С. 11-18.
18. Бостан С. К. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики: моногр. Запоріжжя: Дике поле, 2005. 540 с.
19. Гречко О. Територіальний устрій України як конституційно-правовий інститут: сутність, структура і зміст. Юридична Україна. 2015. № 6. С.17-23.
20. Гультай М. Виникнення та утвердження конституціоналізму як обов’язкової складової демократичного державного устрою. Вісник Конституційного Суду України. 2015. № 3. С. 97-115.
21. Ільницький М. С. Референдум як форма безпосередньої демократії в Україні. Форум права. 2016. № 3. С. 103-105.
22. Куфтирєв П. В. Електронна демократія як особлива форма державно-політичного режиму. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 1. С. 34-38.
23. Мартинюк Р. «Суперпрезидентська республіка»: конституційно-правова

- оцінка феномену та досвід пострадянських країн. Право України. 2013. № 7. С. 252-262.
24. Мартинюк Р. Змішана республіка - напівпрезидентська форма правління? Право України. 2018. Вип. 1. С. 172-183.
 25. Орзіх М. Президентська республіка - різновид республіканської форми правління. Право України. 2009. № 10. С. 72-77.
 26. Процюк І. В. Втілення принципу поділу влади в дуалістичних і парламентських монархіях. Проблеми законності. 2012. Вип. 120. С. 3-13.
 27. Толстенко В. «Форма держави» і «форма правління»: проблема співвідношення понять у державно-правовій теорії. Юридична Україна. 2013. № 10. С. 23-31.
 28. Шкабко С. І. Форма правління як елемент форми держави та основа категорія державознавства. Право і суспільство. 2015. № 4, ч. 4. С. 49-54.
 29. Дудченко О. С. Щодо визначення поняття "орган держави" в юридичній науці. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. 2013. Вип. 182(2). С. 17-21.
 30. Дудченко О. С. Теоретична визначеність і змістовне наповнення поняття «механізм держави». Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. № 1. С. 10-12.
 31. Кіріка Д. В. Вплив місцевого самоврядування на демократичну трансформацію державної влади в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 3. С. 32-36.
 32. Басс Д. Я. Про функції сучасної держави. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2015. № 1. С. 5-8.
 33. Безпалова О. І. Особливості реалізації правоохоронної функції держави інституціями громадянського суспільства. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2016. Вип. 20. С. 4-7.
 34. Білас А.І. Правоохоронна діяльність країн ЄС: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук. спец.: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Андрій Іванович Білас. – Львів, НУ «Львівська політехніка», 2016. 238 с.
 35. Білозьоров Є. В., Вишковська В. І. Правозахисна функція держави: сутність та механізм здійснення в Україні: моногр. Київ: Кандиба Т. П., 2015. 167 с.
 36. Белов Д.М., Швед І.І., Белова М.В. Правоохоронна функція держави: роль та місце органів прокуратури. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО.2023. Випуск 76. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/4.pdf>
 37. Ботвінов Р. Правоохоронна функція держави: сутність та форми реалізації. Публічне управління: теорія та практика : електронний збірник наукових праць. 2016. № 1 (15). URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2016-01\(15\)/4.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2016-01(15)/4.pdf)
 38. Булкат М. С. Теоретико-правові питання зовнішніх функцій сучасної держави: моногр. Київ: Логос, 2014. 179 с.
 39. Волинець В. Соціальна функція держави і соціальна політика: правові проблеми реалізації. Юридична Україна. 2012. № 9. С. 15-23.
 40. Гриценко В.Г. Поняття правоохоронної діяльності. Митна справа, 2014. № 6(2.2). С. 422–427.

- 41.Кобзар О. Ф. Підходи щодо визначення поняття правоохоронної функції держави. Юридична наука. 2015. № 9. С. 7-13.
- 42.Копетюк М. Нормативно-правові аспекти визначення поняття правоохоронного органу й правоохоронної діяльності. Історико-правовий часопис. 2013. № 1. С. 134–138.
43. Корнієнко П.С. Співвідношення понять і практики здійснення правоохоронної та правозахисної діяльності в Україні. Часопис Київс. універ. права, 2014. № 3. С. 60–63.
- 44.Московець В. І. Поняття та значення правоохоронної функції держави. Право і Безпека. 2011. № 2. С. 7-11.
- 45.Мотиль І. І. Основні внутрішні функції Української держави: моногр. Київ: Аванпост-прим, 2008. 184 с.
- 46.Муляр Г. В. Діяльність органів Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, Сер.: Юриспруденція. 2023.№ 61. URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc61/61_2023.pdf#page=13
- 47.Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.
- 48.Савицька Н. А. Правоохоронна функція держави та роль нотаріату в її реалізації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2019. № 42. том 1. URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc42/part_1/10.pdf
- 49.Хамула П.І. Правоохоронні органи в системі органів державної влади: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Павло Іванович Хамула. Харків, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. 20 с.

ТЕМА 3. ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ЦІННІСТЬ ПРАВА. ПРАВОВА ДЕРЖАВА ТА ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА

2 год.

Тема присвячена розумінню права як дуже складного суспільного явища, визначенню поняття та з'ясуванню сутності і соціальної цінності права. Право — це система загальнообов'язкових, формально визначених норм, які встановлюються і захищаються державою для регулювання суспільних відносин. Однією з основних характеристик права є те, що воно є універсальним і обов'язковим для виконання всіма суб'єктами суспільного життя. При визначенні поняття права слід чітко виділити сутнісні ознаки права. Причому, характеристика ознак права повинна включати детальне пояснення кожної з них. Право має на меті забезпечити рівність перед законом, справедливість і дотримання прав і свобод кожної людини, що є основою демократичного суспільства.

Концепція правової держави серед інших посідає важливе місце, оскільки це ідеал, до якого прагнуть сучасні держави, втілюючи в практику конституційні положення правової держави, її ознаки і принципи. Ця тема є основоположною для розуміння сучасного державного управління, демократії та правової культури, на

якій ґрунтується функціонування багатьох держав, включаючи Україну. Складовим елементом принципу верховенства права є принцип верховенства Конституції і законів, який теж має бути предметом розгляду. Правова держава і верховенство права є ключовими концепціями, головна відмінність між якими полягає в тому, що правова держава зосереджується на організації державної влади відповідно до закону, тоді як верховенство права більше акцентує увагу на якості самих законів та їх справедливому застосуванні.

Питання для обговорення:

1. Поняття, сутність та соціальне призначення права.

- 1.1. Поняття права. Сутнісні ознаки права.
- 1.2. Співвідношення права і закону.
- 1.3. Сутність права та його соціальне призначення.

2. Цінність права. Соціальна цінність права.

3. Функції права.

- 3.1. Поняття функцій права та їх класифікація.
- 3.2. Характеристика загальносоціальних та спеціальних (власне юридичних) функцій права.

4. Поняття та суть правової держави.

- 4.1. Поняття, ознаки та принципи правової держави.
- 4.2. Правова держава і громадянське суспільство.

5. Верховенство права: загальна характеристика.

- 5.1. Поняття та зміст верховенства права.
- 5.2. Верховенство права і правова держава.

Ключові поняття: право, природне право, позитивне право, праворозуміння, сутність права, соціальне призначення права, цінність права, функції права, регулятивна функція права, охоронна функція права, правова держава, верховенство права, громадянське суспільство.

Схематичні завдання:

1. У вигляді розгорнутої схеми зобразіть цілісну систему функцій права.
2. Складіть розгорнуту схему системи принципів правової держави.

Теоретико-аналітичні завдання:

1. Проаналізуйте положення Конституції, в яких закріплені ознаки правової держави.
2. Визначте зміст, роль і значення принципу поділу влади для побудови правової держави.
3. Визначити ступінь практичного втілення ідей правової держави в сучасному світі.

Додаткові питання:

1. Ознаки, що відрізняють норми права від правил поведінки в первісному суспільстві.

2. Широке розуміння права.
3. Поняття та основні ознаки сучасного позитивного права.
4. Право і державний примус.
5. Співвідношення національного і міжнародного права.
6. Форми реалізації функцій права.

Реферати:

1. Проблеми праворозуміння в сучасній українській науці.
2. Роль права в реалізації загальносуспільних інтересів.
3. Право і державний примус.
4. Співвідношення права і закону.
5. Ідеї правової держави і функціонування держави в умовах перехідного періоду.
6. Взаємодія правової держави і громадянського суспільства.
7. Правовий закон і права держава.
8. Правова держава і правова культура

Література

1. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу. Право України. 2011. № 5. С. 164.
2. Горбатенко В. Право як форма регулювання соціальних відносин. Право України. 2014. № 5. С. 22-30.
3. Горобець К. В. Ієрархія цінностей права: основні підходи. Вісник академії адвокатури України. 2012. Число 2 (24). С. 75-81.
4. Денисюк М. В. Взаємозв'язок та взаємодія громадянського суспільства та держави (теоретико-правові аспекти). Часопис Київського університету права. 2011. № 4. С. 86–89.
5. Дудаш Т. І. Праворозуміння крізь призму герменевтики: монографія. Львів: Край, 2010. 248 с.
6. Жаровська І. М. Громадський контроль як інтегральна складова у концепті владних відносин сучасної держави і громадянського суспільства. Часопис Київського університету права. 2012. № 3. С. 14–17.
7. Заморська Л. І. Функції права: змістовно-теоретичний аналіз. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2015. № 6. С. 3-9.
8. Ісаєва В. В. Функції права: теоретико-правовий аналіз. Часопис Київського університету права. 2013. №1. С. 45-48.
9. Клім С. І. Природне та позитивне право: реальність чи ілюзорність аналогії. Актуальні проблеми держави і права. 2010. Вип. 56. С. 84–90.
10. Коваль І.Ф. Реалізація принципу верховенства права при застосуванні способів захисту прав та інтересів. Правничий часопис Донецького університету. 2019. № 2. С. 26-33.
11. Ковальський В. С. Функції права : ціннісний та сутнісний виміри. Юридична Україна. 2012. № 9. С. 4-9.
12. Колодій А. Громадянське суспільство та правова держава: проблеми і шляхи розбудови. Право України. 2010. № 7. С. 12–17.

13. Костицький В. Право як цілісність. Право України. 2002. № 2. С. 8-10.
14. Малишев Б. В. Сутність права як телеологічна категорія. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 12. С. 16-21.
15. Оніщенко Н. М. До питання про працю громадянського суспільства. Часопис Київського університету права. 2010. № 1. С. 10–17.
16. Петришин О. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин. Право України. 2010. № 3. С. 27–29.
17. Погребняк С. Ознаки права в контексті сучасного праворозуміння. Право України. 2010. № 4. С. 164-169.
18. Старосольський В. Про цінність права. Життя і право. 2014. № 2. С. 33–38.
19. Сінькевич О.В. Функції права: конституційний вимір. Юридичний вісник. 2020. №1. С. 24-30.
20. Томаш Л. В. Громадянське суспільство як система забезпечення життєдіяльності політичної, економічної, соціальної та духовної сфер. Часопис Київського університету права. 2012. № 2. С. 366–371.
21. Томкіна О. О. Верховенство права як основоположний конституційний принцип законодавчої діяльності. Нове українське право. 2022. № 2. С. 112-119.
22. Шевчук С. Принцип верховенства права та найвища юридична сила Конституції України. Право України. 2011. № 5. С. 178.
23. Шульга А. М. Концепція розрізнення права і закону, її світоглядна цінність, прикладне значення. Форум права. 2011. № 4. С. 852–855. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_4_139.pdf.
24. Шульга А. М. Проблема праворозуміння і прикладні критерії правової кваліфікації поведінки суб'єктів права. Форум права. 2012. № 2. С. 804–807. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_2_128.pd

ТЕМА 4. ПРИНЦИПИ ПРАВА. НОРМА ПРАВА. ДЖЕРЕЛА ПРАВА.

4 год.

Тема присвячена вивченню поняття та суті принципів права, їх класифікації, з'ясуванню змісту та основних правових вимог загальних принципів права, вивченню поняття, характерних рис, структури та видів правової норми, розумінню джерел (форм) права як способу зовнішнього виразу та формально-юридичного закріплення правил поведінки загального характеру.

Принципи права — це основні ідеї та засади, на яких базується правова система держави. Вони є своєрідними орієнтирами для створення законів, їхнього тлумачення та застосування. Основні принципи права відображають найважливіші цінності суспільства, такі як справедливість, рівність перед законом, гуманізм, законність, демократія тощо. При підготовці до семінару слід з'ясувати суть принципу верховенства права, визначити проблеми співвідношення принципу верховенства права і принципу верховенства закону. Крім того, доцільно розглянути проблеми реалізації принципу верховенства права в умовах формування правової держави в Україні.

У даній темі здобувачі вищої освіти повинні здійснити аналіз поняття «норма права» та його ознак, особливу увагу слід приділити вивченню питання структури норми права. При цьому студентам, вивчаючи елементи типової норми права (гіпотезу, диспозицію і санкцію), потрібно навести класифікацію вказаних елементів норми права за ступенем визначеності, за складом, а також за іншими критеріями.

При опрацюванні питань про джерела права, перш за все, необхідно усвідомити поняття «джерела (форми) права», здійснити аналіз класифікації джерел (форм) права та дати характеристику основних видів джерел права в сучасних державах (правовий звичай, правовий прецедент, нормативно-правовий договір, нормативно-правовий акт), а також проаналізувати практику застосування основних джерел (форм) права в Україні.

Питання для обговорення:

I заняття

1. Поняття, суть та класифікація принципів права.

2. Характеристика основних видів принципів права.

2.1. Загальнолюдські (цивілізаційні) принципи права.

2.2. Загальні (основоположні) принципи права.

2.3. Галузеві, міжгалузеві принципи права та принципи інститутів права.

3. Поняття, зміст та структура принципу верховенства права.

3.1. Поняття, зміст та значення принципу верховенства права.

3.2. Характеристика основних складових верховенства права.

3.2.1. Повага до прав і свобод людини

3.2.2. Верховенство конституції

3.2.3. Принцип розподілу влади

3.2.4. Законність

3.2.5. Обмеження дискреційних повноважень

3.2.6. Принцип рівності у правах (рівноправності) та рівності всіх перед законом

3.2.7. Принцип юридичної визначеності

3.2.8. Принцип захисту довіри

3.2.9. Принцип пропорційності

3.2.10. Незалежність суду і суддів

II заняття

1. Поняття та ознаки норми права.

1.1. Поняття та ознаки норми права.

1.2. Відмінність правових норм від індивідуальних приписів.

2. Структура норми права.

2.1. Елементи типової норми права.

2.2. Класифікація диспозицій, гіпотез і санкцій.

3. Класифікація норм права.

4. Джерела (форми) права: поняття, види.

4.1. Поняття джерела і форми права. Співвідношення форми і джерела права.

4.2. Класифікація джерел (форм) права.

5. Основні види джерел права в сучасних державах.

5.1. Правовий звичай: поняття, ознаки, види.

5.2. Правовий прецедент як джерело (форма) права та сфера його застосування.

5.3. Нормативно-правовий договір: поняття, ознаки, види.

Ключові поняття: принципи права, принцип верховенства права, норма права, гіпотеза, диспозиція, санкція, нормативний припис, джерело (форма) права, правовий звичай, правовий прецедент, нормативно-правовий договір, нормативно-правовий акт.

Схематичне завдання:

1. Складіть розгорнуту схему системи принципів сучасного українського права.
2. У вигляді розгорнутої схеми відобразіть класифікацію правових норм.
3. Складіть розгорнуту схему класифікації елементів класичної норми права.
4. У вигляді розгорнутої схеми зобразіть систему джерел (форм) права України.

Теоретико-аналітичне завдання:

1. Визначте співвідношення принципів верховенства права та верховенства закону.
2. Проаналізуйте причини відсутності в статті нормативно-правового акту всіх структурних елементів класичної (типової) правової норми (гіпотези, диспозиції і санкції) в їх логічній єдності? Які, на вашу думку, недоліки та переваги такого стану речей. Визначте основні аспекти співвідношення норми права та статті нормативно-правового акту.
3. Визначте та проаналізуйте основні переваги нормативно-правових актів перед іншими джерелами права.
4. Проаналізуйте існуючу в Україні систему джерел (форм) права та визначте фактори, які вплинули на її формування.

Практичне завдання:

1. Проаналізуйте Конституцію України та випишіть в зошит конституційні формулювання загальних принципів права.

2. Проаналізуйте наступні статті нормативно-правових актів України і визначте структуру закріплених в них правових норм або нормативних приписів, а також вкажіть, до якого виду належить кожен її структурний елемент та норма права в цілому:

1) ч. 1 ст. 111 Кримінального кодексу України

«Державна зрада, тобто діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, - карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої»;

2) ч. 1 ст. 48 Цивільного кодексу України

«Якщо фізична особа, яка була оголошена померлою, з'явилася або якщо одержано відомості про місце її перебування, суд за місцем перебування цієї особи або суд, що постановив рішення про оголошення її померлою, за заявою цієї особи

або іншої заінтересованої особи скасовує рішення суду про оголошення фізичної особи померлою»;

3) ч. 3 ст. 48 Цивільного кодексу України

«Особа, до якої майно перейшло за відплатним договором, зобов'язана повернути його, якщо буде встановлено, що на момент набуття цього майна вона знала, що фізична особа, яка була оголошена померлою, жива»;

4) ст. 113 Сімейного кодексу України

«Особа, яка змінила своє прізвище у зв'язку з реєстрацією шлюбу, має право після розірвання шлюбу надалі іменуватися цим прізвищем або відновити своє дошлюбне прізвище»;

5) ч. 5 ст. 29 Кримінального кодексу України

«Співучасники не підлягають кримінальній відповідальності за діяння, вчинене виконавцем, якщо воно не охоплювалося їхнім умислом»;

6) ч. 1 ст. 126 Цивільного кодексу України

«Учасник повного товариства, яке було створене на невизначений строк, може у будь-який момент вийти з товариства, заявивши про це не пізніше ніж за три місяці до фактичного виходу із товариства»;

7) ч. 1 ст. 323 Цивільного кодексу України

«Ризик випадкового знищення та випадкового пошкодження (псування) майна несе його власник, якщо інше не встановлено договором або законом»;

8) ч. 7 ст. 75 Господарського кодексу України

«Списання з балансу не повністю амортизованих основних фондів, а також прискорена амортизація основних фондів державного комерційного підприємства можуть проводитися лише за згодою органу, до сфери управління якого входить дане підприємство»;

9) ст. 905 Цивільного кодексу України

«Строк договору про надання послуг встановлюється за домовленістю сторін, якщо інше не встановлено законом або іншими нормативно-правовими актами»;

10) ч. 1 ст. 731 Цивільного кодексу України

«За договором ренти одна сторона (одержувач ренти) передає другій стороні (платникові ренти) у власність майно, а платник ренти взамін цього зобов'язується періодично виплачувати одержувачеві ренту у формі певної грошової суми або в іншій формі»;

11) ч. 1 ст. 202 Сімейного кодексу України

«Повнолітні дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги»;

12) ч. 1 ст. 174 Цивільного кодексу України

«Держава відповідає за своїми зобов'язаннями своїм майном, крім майна, на яке відповідно до закону не може бути звернено стягнення»;

13) ч. 2 ст. 7 Кримінального кодексу України

«Якщо особи, зазначені у частині першій цієї статті, за вчинені кримінальні правопорушення зазнали кримінального покарання за межами України, вони не можуть бути притягнені в Україні до кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення».

3. Наведіть приклади статей з різних нормативно-правових актів України, в яких застосовується прямий, відсилочний і бланкетний способи викладу правових норм.

Реферати:

1. Принцип верховенства права у правовій системі України.
2. Принципи сучасного українського права.
3. Природа та призначення правової норми.
4. Структура правової норми.
5. Нетипові норми права
6. Система джерел (форм) права України.

Література

1. Скакун О. Ф. Теорія права і держави. 4-те видання, стереотипне. Підручник. Київ : Алерта, 2021. 528 с.
2. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. – К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
3. Теорія держави і права : навч. посібник / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвєєва, Я. О. Тицька та ін. Одеса, 2021. 193 с.
4. Крестовська Н. М. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвєєва. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
5. Тополевський Р. Б. Теорія держави і права : навч. посібник / Р. Б. Тополевський, Н. В. Федіна. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
6. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права: Підручник. К.: Кондор-Видавництво, 2016. 716 с.
7. Машков А. Д. Теорія держави і права: Підручник. Київ: ВД Дакор, 2016. 492 с.
8. Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права: Підручник. Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини "Україна". Київ: Ун-т "Україна", 2014. 560 с.
9. Теорія держави і права : підручник / [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.]; за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
10. Загальна теорія держави і права: (основні поняття, категорії, прав. конструкції та наук. концепції) : навч. посіб. / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2008. 400 с.
11. Актуальні проблеми теорії держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, Є. О. Гіда, А. М. Завальний та ін.]; за заг. ред. Є. О. Гіди. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2010. 260 с.
12. Шестопалова Л. Теорія права та держави: навч. посіб. Київ: Паливода А. В., 2012. 256 с.
13. Теорія держави і права: Навч. посіб. / С. К. Бостан та ін. К.: Академія, 2013. 346 с.
14. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. Ю.А. Ведерніков. – 3-є вид. перероб. і допов. – Дніпро : ДДУВС; Ліра ЛТД. 2016. 480 с.
15. Бахновська І. П. Питання співвідношення принципів і норм права та їх місця у механізмі правового регулювання Університетські наукові записки. 2013. № 1. С. 43-47.
16. Гнатюк М. Д. Норма права як основна ланка реалізації права. Держава і

- право. Юридичні і політичні науки. 2004. Вип. 23. С. 44-50.
17. Городовенко В. Деякі питання нормативного закріплення принципів права. Юридична Україна. 2012. № 6. С. 11-18.
 18. Заморська Л. І. Відносно визначені норми права: поняття, структура, функції : монографія / Л. І. Заморська ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Чернівці : Технодрук, 2010. 167 с.
 19. Заморська Л. До питання про визначення категорії «норма права». Право України. 2011. № 4. С. 159-163.
 20. Кривицький Ю. Норма права у механізмі правового регулювання: теоретико-правовий аспект / Ю. Кривицький // Юридична Україна. 2008. № 10. С. 8 – 13.
 21. Могілевський Л. В. Сутність поняття «норма права». Прикарпатський юридичний вісник. 2016. № 1. С. 14-18.
 22. Сердюк І. А. Норма права, правова норма і юридична норма: співвідношення понять. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2012. Вип. 1. С. 129-135.
 23. Стецик Н. Норма права та нормативно-правовий припис: загальнотеоретичні аспекти. Публічне право. 2016. № 4. С. 212-219.
 24. Вилегжаніна М. Нормативно-правовий акт як особливий вид документа. Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2010. Вип. 27. С. 281-287.
 25. Дергільова О. Г. Правові акти: поняття, класифікація та соціальне призначення. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 3. С. 3-8.
 26. Корчевна Л. О. Проблема різноджерельного права: дослід порівняльного правознавства : монографія / Л. О. Корчевна. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 360 с.
 27. Кравченко С. С. Правовий прецедент як соціальний інститут та його значення: прагматичний аналіз. Часопис Київського університету права. 2011. № 4. С. 17–20.
 28. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія / Н. М. Пархоменко. Київ : Юрид. думка, 2008. 336 с.
 29. Петришин О. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин. Право України. 2010. № 3. С. 27–29.
 30. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу. Право України. 2011. № 5. С. 164.
 31. Шевчук С. Принцип верховенства права та найвища юридична сила Конституції України. Право України. 2011. № 5. С. 178.
 32. Рабінович П. М. Принцип верховенства права: проблеми теорії і практики / П. М. Рабінович, О. М. Луців, С. П. Добрянський, О. З. Панкевич, С. П. Рабінович. – Львів : Сполом, 2016. 197 с.
 33. Томкіна О. О. Верховенство права як основоположний конституційний принцип законодавчої діяльності. Нове українське право. 2022. № 2. С. 112-119.
 34. Коваль І.Ф. Реалізація принципу верховенства права при застосуванні способів захисту прав та інтересів. Правничий часопис Донецького

ТЕМА 5. ПРАВОВІДНОСИНИ, ТЛУМАЧЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВИХ НОРМ. ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВИХ НОРМ.

4 год.

Тема присвячена загальнотеоретичній характеристиці правовідносин, тлумаченню, реалізації та застосуванню правових норм. Насамперед необхідно з'ясувати поняття, зміст, структуру, передумови виникнення та класифікацію правовідносин. Аналіз складу (структури) правовідносин, окрім визначення загального поняття структури правовідносин, передбачає детальну характеристику кожного структурного елементу правовідносин. При цьому здобувачі освіти повинні визначити поняття, ознаки та види суб'єктів правовідносин, охарактеризувавши таку їх юридичну властивість як правосуб'єктність, здійснити загальнотеоретичний аналіз об'єктів правовідносин (визначивши та охарактеризувавши поняття, ознаки та види об'єктів правовідносин). Розглядаючи поняття юридичних фактів слід піддати детальному аналізу їх характерні риси, функції, значення та класифікацію.

У свою чергу, аналіз тлумачення правових норм слід розпочати з визначення його поняття, мети, необхідності, значення та функцій. Особливу увагу варто приділити вивченню питання класифікації тлумачення правових норм, а також здійснити детальне дослідження характерних рис та особливостей різних видів тлумачення норм права (за суб'єктами тлумачення правових норм, за обсягом тощо). Процес офіційного тлумачення правових норм іноді завершується прийняттям окремого акту – акту тлумачення правових норм (інтерпретаційно-правового акту). Тому слід визначити поняття, ознаки та види інтерпретаційно-правових актів.

Реалізація правових норм відбувається в різних формах, таких як виконання, використання, дотримання і застосування. Слід чітко розмежувати такі прості (безпосередні) форми реалізації правових норм, виділивши особливості кожної з них. Саме завдяки цьому процесу держава може забезпечити правопорядок і захист прав та інтересів громадян. Від ефективної реалізації правових норм залежить стабільність і справедливість у суспільстві. Серед форм реалізації правових норм особливе місце займає застосування правових норм, оскільки вказана форма є складною, має державно-владний та чітко визначений нормативно-процесуальний характер і завершується прийняттям індивідуально обов'язкового рішення, що виходить від владної сторони. При цьому, перш за все, здобувачі повинні визначити поняття, сутність та значення застосування правових норм з виділенням підстав (необхідності) правозастосування. Правозастосовча діяльність завершується прийняттям конкретного рішення в справі, яке оформляється у вигляді окремого правового акту – акту застосування правових норм (правозастосовчого акту). Також слід встановити відмінність правозастосовчих актів від нормативно-правових та інтерпретаційно-правових актів. Доцільним видається здійснити аналіз основних проблем застосування правових норм (прогалини в праві та юридичні колізії), дослідити способи їх усунення і подолання, зокрема аналогію права та аналогію закону як способи подолання прогалин в праві, а також субсидіарне застосування норм права.

Питання для обговорення:

I заняття

1. Поняття, ознаки та класифікація правовідносин.

2. Склад (структура) правовідносин.

- 2.1. Суб'єкти правовідносин: поняття, ознаки, види.
- 2.2. Правосуб'єктність як юридична властивість суб'єктів правовідносин.
- 2.3. Об'єкти правовідносин: поняття, ознаки, види.
- 2.4. Зміст правовідносин. Юридичний зміст правовідносин.
- 2.5. Суб'єктивне право: поняття, зміст, структура. Правомочність.
- 2.6. Юридичний обов'язок: поняття, зміст, структура.

3. Юридичні факти: поняття, функції, класифікація.

4. Поняття та види тлумачення правових норм.

5. Акти тлумачення правових норм (інтерпретаційно-правові акти): поняття, види.

II заняття

1. Поняття, зміст та види реалізації правових норм.

2. Загальна характеристика застосування правових норм як особливої форми реалізації правових норм.

3. Стадії застосування правових норм.

4. Акти застосування права (правозастосовчі акти).

- 4.1. Поняття, ознаки та класифікація актів застосування правових норм.
 - 4.2. Відмінність правозастосовчих актів від нормативно-правових та інтерпретаційно-правових актів
- #### **5. Застосування правових норм у випадку прогалин в праві та юридичних колізій.**

5.1. Аналогія права та аналогія закону як способи подолання прогалин в прав та законі.

5.2. Субсидіарне застосування норм права.

5.2. Юридичні колізії та способи їх подолання.

Ключові поняття: правовідносини; суб'єкт правовідносин; об'єкт правовідносин; зміст правовідносин, суб'єктивне право; юридичний обов'язок; правоздатність; дієздатність; деліктоздатність; юридичний факт, тлумачення правових норм; інтерпретаційно-правовий акт, реалізація правових норм; використання правових норм; виконання правових норм; дотримання правових норм; застосування правових норм; акт застосування правових норм.

Схематичне завдання:

1. Зобразіть схематично взаємозв'язок норми права і правовідносин.
2. Складіть розширену схему класифікації юридичних фактів за різними критеріями.
3. Складіть розширену схему форм реалізації правових норм, вказуючи характерні риси кожної з них.

4. Накресліть в зошиті порівняльну таблицю правозастосовчих актів та інших правових актів (нормативно-правових актів, інтерпретаційно-правових актів, актів реалізації правових норм).

Теоретико-аналітичне завдання:

1. Проаналізуйте переваги та недоліки кожного з видів тлумачення правових норм.

2. Визначте причини виникнення прогалин в праві та законі і юридичних колізій. Сформуйте власну номенклатуру способів усунення та подолання прогалин в праві та законі і юридичних колізій.

Практичне завдання:

1. Визначте, до якого виду (підвиду) належать наступні юридичні факти:

- 1) заповіт;
- 2) пожежа, що виникла в результаті підпалу;
- 3) договір довічного утримання;
- 4) наказ про переведення працівника на іншу посаду;
- 5) виконання договору;
- 6) смерть людини;
- 7) народження людини;
- 8) одностороння відмова від виконання умов договору;
- 9) землетрус;
- 10) наказ про відрахування студента;
- 11) визнання судом громадянина померлим;
- 12) видача бюро технічної інвентаризації свідоцтва про право приватної власності на земельну ділянку;
- 13) розірвання договору;
- 14) скоєння злочину.

Додаткові питання:

1. Ефективність дії права.
2. Механізм реалізації правових норм.
3. Типи та моделі правозастосування.
4. Ефективність застосування правових норм.

Реферати:

1. Взаємозв'язок норми права і правовідношення.
2. Юридичні факти і соціальні ситуації.
3. Фіксація, посвідчення, встановлення і доказування юридичних фактів.
4. Офіційне тлумачення законів України.
5. Доктринальне тлумачення правових норм.
6. Тлумачення Конституції та інших законів України Конституційним судом України.
7. Правова природа актів Конституційного Суду України.
8. Колізії у законодавстві України: причини та шляхи подолання.

Література

1. Міхно О. Публічні та приватні правовідносини: сутність і критерії їх розмежування. Підприємництво, господарство і право. 2013. № 9. С. 12-15.
2. Надьон В. В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин: моногр. Харків: Право, 2017. 391 с
3. Січевлюк В.А. Еволюція категорії «правова суб'єктність»(теоретико-прикладні засади): монографія. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2020. 462 с
4. Сердюк І.А. Основи правоохоронних відносин : монографія / І.А. Сердюк. Дніпропетровськ, 2010.
5. Артикуленко О. Правосуб'єктність юридичної особи: сучасні виклики та невирішені питання. Теорія держави і права, 6/2018. С. 238–242.
6. Грекул-Ковалик Т., Донченко О. Правосуб'єктність як формальна властивість суб'єкта права. Проблеми та судження. С. 131–138.
7. Сопілко І.М. Теоретико-правові підходи до розуміння суб'єктів права окремими галузевими науками. Юридичний вісник, № 4 (9), 2008. С. 66–70.
8. Харитонов Є. Юридичні факти як категорія приватного та публічного права. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали ІХ регіон. наук.-практ. конф. (13–14 лютого 2003 р.). 2003. С. 51–57.
9. Юридичні факти у механізмі правового регулювання: проблеми теорії. Право України. 2005. № 7. С. 109 - 112.
10. Теремцова Н. В. Проблеми реалізації норм права щодо правомірної поведінки. Право і прогрес: теоретичні засади. 2016. Випуск 7. С. 245-247.
11. Сердюк І. А. Акт безпосередньої реалізації норм права: поняття, особливості та види. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2016. С. 22-29.
12. Лепіш Н. Я. Наукове розуміння тлумачення норм права. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична 4. 2015. С. 12-24.
13. Молибога М. П. Тлумачення норм права: сутнісні характеристики. Часопис Київського університету права, 2010. С. 42-46.
14. Котенко М. В. Спосіб тлумачення правових норм як юридична категорія. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2013. Серія ПРАВО. Випуск 21. Частина II. Том 1. С. 62-64.
15. Козюбра М. І. Юридичне тлумачення: проблеми Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2014. Т. 155. С. 3-8.
16. Лепіш Н. Я. Структура актів тлумачення норм права. Публічне право. 2013. № 2. С. 307-313.
17. Малента В. С. Доктринальне тлумачення норм права. Юридична Україна. 2008. № 12. С. 30-36.
18. Молибога М. П. Класифікація тлумачення норм права. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2010. Вип. 50. С. 76-83.
19. Палешник С. Інтерпретаційні акти в судовій практиці. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 4. С. 261-268.
20. Прийма С. Ознаки тлумачення норм права. Вісник Академії правових наук України. 2009. № 3 (58). С. 239-248.
21. Сердюк І. А. Нормативно-правовий акт у співвідношенні з актом застосування

- та актом тлумачення норм права. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2010. С. 152-159.
- 22.Смородинський В. Деякі питання судового тлумачення. Вісник Академії правових наук України. 2000. № 4. С. 17-23.
 - 23.Спасибо-Фатєєва І. Доктринальне тлумачення. Вісник Академії правових наук України. 2005. № 1. С. 35-38.
 - 24.Шутак І. Д. Юридична техніка тлумачення норм права. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. 2015. С. 18-24.
 - 25.Шутак І. Д. Юридична техніка : навчальний посібник для вищих навчальних закладів / І.Д. Шутак, І.І.Онищук. Івано-Франківськ, 2013. 496 с.
 - 26.Клім С. І. Аналогія закону у цивільному праві України: моногр. Одеса: Фенікс, 2013. 214 с.
 - 27.Легка О. В. Реалізація норм права: теоретико-правові аспекти. Право і суспільство. 2012. № 1. С. 30-33.
 - 28.Матат Ю. І. Застосування норм права в субсидіарному порядку: основні вимоги та передумови. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2013. № 26. С. 378-384.
 - 29.Москалюк О. В. Особливості застосування принципів права при подоланні змістових колізій. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 2. С. 37-42.
 - 30.Москалюк О. В. Подолання колізій між нормами права рівної юридичної сили: моногр. Київ: Дакор, 2013. 213 с.
 - 31.Обидіна І. Як уникнути колізії між нормативними актами. Право України. 2000. № 9. С. 107-111.
 - 32.Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. Вісник Академії правових наук України. 2013. № 1. С. 44-56.
 - 33.Спасибо-Фатєєва І. Колізія загальних та спеціальних норм (на трьох прикладах судової практики). Приватне право. 2013. № 1. С. 166-175.
 - 34.Шевченко Т. В. Юридична колізія: теоретико-правовий аспект. Право і суспільство. 2013. № 3. С. 13-18.

ТЕМА 6. ПРАВОВА ПОВЕДІНКА. ПРАВОПОРУШЕННЯ. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.

2 год.

Тема присвячена вивченню питань правової поведінки і правопорушення, а також застосуванню юридичної відповідальності у випадку вчинення неправомірної поведінки.

При підготовці до семінарського заняття здобувачі повинні насамперед з'ясувати поняття, ознаки, склад та види правомірної поведінки, звичайно, не обійшовши увагою і такі види правової поведінки як неправомірна поведінка (правопорушення), об'єктивно протиправні діяння і зловживання правом. Причому, вивчення складу правопорушення передбачає ґрунтовний аналіз елементів складу правопорушення (суб'єкта, об'єкта, об'єктивної та суб'єктивної сторони правопорушення).

Правопорушення можна розглядати як негативний аспект правової поведінки, оскільки воно завдає шкоди не лише окремим особам, але й суспільству в цілому. Розуміння того, що таке правопорушення, які є його види та які наслідки воно тягне за собою, є важливим для формування правосвідомості громадян і забезпечення правопорядку.

Аналіз юридичної відповідальності слід розпочати з визначення поняття, сутності, природи, мети, функцій та принципів юридичної відповідальності, визначивши місце поняття юридичної відповідальності в системі юридичних категорій. Крім того, студенти повинні розглянути питання щодо підстав та стадій застосування юридичної відповідальності, реалізації юридичної відповідальності з визначенням підстав виключення, обмеження і звільнення від юридичної відповідальності, а також здійснити загальну характеристику основних видів юридичної відповідальності.

Питання для обговорення:

- 1. Правова поведінка: поняття, види.**
- 2. Поняття, ознаки та види правопорушень.**
- 3. Склад правопорушення.**
 - 3.1. Поняття та елементи складу правопорушення.
 - 3.2. Суб'єкт правопорушення.
 - 3.3. Об'єкт правопорушення.
 - 3.4. Об'єктивна сторона правопорушення.
 - 3.5. Суб'єктивна сторона правопорушення.
- 4. Юридична відповідальність.**
 - 4.1. Поняття, функції та принципи юридичної відповідальності.
 - 4.2. Підстави та стадії застосування юридичної відповідальності.
 - 4.3. Реалізація юридичної відповідальності. Підстави виключення, обмеження і звільнення від юридичної відповідальності.
 - 4.4. Види юридичної відповідальності.

Ключові поняття: правова поведінка; правомірна поведінка; правопорушення; склад правопорушення; юридична відповідальність.

Теоретико-аналітичне завдання:

1. Визначте відмінності неправомірної поведінки від об'єктивно протиправних діянь та зловживання правом.
2. Визначте та проаналізуйте спільні риси та відмінності злочинів та проступків.
3. Накресліть в зошиті розгорнуту схему елементів складу правопорушення.
4. Складіть схему співвідношення юридичної відповідальності та інших видів соціальної відповідальності.

Додаткові питання:

1. Поняття та види соціальної відповідальності.
2. Юридична відповідальність в системі юридичних категорій.

Реферати:

1. Юридична відповідальність та державний примус.
2. Причини правопорушень і шляхи їх подолання.
3. Міжнародні правопорушення: поняття, різновиди.
4. Юридична відповідальність та державний примус.
5. Причини правопорушень і шляхи їх подолання.
6. Міжнародні правопорушення: поняття, різновиди.

Література

1. Барабаш О. О. Правомірна поведінка як основна форма вираження правової культури. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 6. С. 12-14.
2. Барабаш О. О. Правомірна поведінка: інтерпретації зарубіжних науковців. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 1. С. 3-6.
3. Полонка І. А. Правомірна поведінка: теоретичний аналіз основних складників. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 2. С. 19-21.
4. Полонка І. Теоретико-оціночні пропозиції щодо класифікації правомірної поведінки (онтологія диференціації). Право України. 2016. № 6. С. 99-106.
5. Полянський Т. Зловживання процесуальними правами: юридичні засоби попередження та можливості їх удосконалення. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 3. С. 31-38.
6. Полянський Т. Природно-правові критерії оцінки дотримання заборони зловживання правом: їх зміст та взаємодія. Юридична Україна. 2013. № 8. С. 14-22.
7. Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження: моногр. Ужгород: Ліра, 2011. 366 с.
8. Романова А. Правомірна поведінка як умова самоствердження людини. Юридичний вісник. 2014. № 6. С. 91-95.
9. Свириденко Г. В. Правомірна поведінка та позитивна юридична відповідальність взаємовплив та взаємообумовленість. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2016. Вип. 71. С. 118-133.
10. Сидоренко А. С. Зловживання правом суб'єктами трудових правовідносин: теоретико-практичне дослідження: моногр. Харків: Право, 2014. 197 с.
11. Шульга А. М. Загальнотеоретичні аспекти правомірної поведінки особи: монографія. Харків: Майдан, 2013. 412 с.
12. Шульга А. М. Зміст суб'єктивної сторони як елемента складу правомірної поведінки особи. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2012. Вип. 11. С. 24-27.
13. Шульга А. М. Юридично значуща поведінка: «негативна» і «позитивна» відповідальність. Право і Безпека. 2012. № 1 (43). С. 55-58.
14. Зелена О. Визначення підстав юридичної відповідальності: актуальні питання. Право України. 2003. № 4. С. 21-25.
15. Іванова О. І. Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності. Вісник академії адвокатури України. 2012. Вип. №3(25). С.24 – 28.
16. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність: поняття, ознаки. Держава та

- регіони. Серія: Право. 2020. № 1. С. 12-17.
17. Кальян О. С., Мисак О. І. Юридична відповідальність: проблеми системного розуміння. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2019. Вип. 59. С. 51-54.
 18. Коротких А. Ю. Відповідальність як один із елементів правового статусу особи. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2015. Вип. № 4. С. 110-119.
 19. Мисак О. І. Міжнародно-правова відповідальність - традиційний вид юридичної відповідальності. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 6. С. 41-43.
 20. Оніщенко Н. М. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення: моногр. Донецьк: Кальміус, 2013. 423 с
 21. Слободян Н. М. Конституційно-правова відповідальність людини і громадянина в Україні. Держава і право. 2002. Вип. 21. С. 170–175.
 22. Соломчак Х. Б. Позитивна правова відповідальність людини: філософсько-правовий вимір. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2013. Вип. №3. С. 469 – 479.
 23. Черноп'ятов С. В. Позитивна юридична відповідальність як наукова та методологічна категорія. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. Вип. №1. С.164 – 171.